

Игорь Берест

**ПРЕДПОСЫЛКИ, ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ СОЮЗОВ
ВОСТОЧНОЙ ГАЛИЧИНЕ КОНЦА XVIII – НАЧАЛА XX В. НА ОСНОВЕ АНАЛИЗА
АРХИВНЫХ МАТЕРИАЛОВ**

Проанализированы, обнаружены в фондах Центрального государственного исторического архива Украины во Львове и Государственного архива Львовской области, материалы, получены сведения о зарождении и деятельности рабочих организаций, целью своего существования ставили проблему социальной защиты рабочих, что стало основой формирования первых профессиональных союзов на украинских землях. Акцентировано важное значение профсоюзных организаций в системе защиты экономических интересов рабочих края, особенностях развития профессионального движения в условиях полиэтничного общества Галичине XVIII–XX вв.

Ключевые слова: Восточная Галичина, рабочие организации, рабочие, профессиональные союзы, профессиональные общества.

Ihor Berest

**BACKGROUND, FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE TRADE UNIONS IN
EASTERN GALICIA LATE XVIII – EARLY XX CENTURY BASED ON ARCHIVAL
MATERIALS**

Analyzes found in the Central State Historical Archives of Ukraine in Lviv and Lviv Region State Archives, the materials, obtained information about the origin and activities of labor organizations that aim to put the problem of existence of social protection of workers, which was the basis for the formation of the first trade unions in Ukrainian lands. Attention is great attention to the importance of trade union organizations in the protection of economic interests of workers edge, features of the trade union movement in terms of multi-ethnic society in Galicia nineteenth and twentieth centuries.

Key words: Eastern Galicia, protection of workers, workers, trade unions, professional societies.

УДК 94(477)

Руслана Труба

**ПУБЛІКАЦІЇ ОМЕЛЯНА ТЕРЛЕЦЬКОГО НА СТОРІНКАХ ЧАСОПИСІВ
ТОВАРИСТВА "ПРОСВІТА"**

У статті аналізується частина творчої спадщини О. Терлецького, зокрема, тематична спрямованість та сутність його науково-популярних статей, опублікованих у різних часописах товариства "Просвіта".

Ключові слова: О. Терлецький, "Просвіта", часописи, науково-популярні статті, видання.

Омелян Терлецький (1873–1958) – типовий представник нової української світської інтелігенції в Галичині, яка на зламі XIX–XX століть, відзначалася активною громадянською позицією та широкомасштабною культурно-просвітницькою діяльністю в національному русі краю, зокрема у товаристві "Просвіта", з яким він був тісно пов'язаний ще із часів свого перебування у Тернополі й Тернопільщині впродовж 1898–1913 рр. [1, с. 28–32] та продовжив співпрацю із ним перебравшись до Львова 1913–1939 рр.

У цій статті висвітлюється один із аспектів творчої спадщини О. Терлецького, зокрема тематика та сутність його науково-популярних статей, опублікованих у просвітянських часописах "Народна Просвіта", "Просвіта: місячник освіти-виховання-культури", "Народний ілюстрований календар товариства "Просвіта".

Актуальність теми зумовлена насамперед неналежним станом її розробки в історіографії, адже ця проблема практично зовсім не висвітлена в літературі. Ця обставина визначає наукову новизну роботи. У статті зібрано, систематизовано й проаналізовано малознані науково-популярні праці О. Терлецького, опубліковані у виданнях товариства "Просвіта".

Об'єктом дослідження є науково-популярні видання товариства "Просвіта": "Народна Просвіта", "Просвіта: місячник освіти-виховання-культури", "Народний ілюстрований календар товариства "Просвіта".

Предмет дослідження – тематика і зміст публікацій О. Терлецького, вміщених на сторінках цих просвітянських видань.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі опрацьованого комплексу джерел всебічно і об'єктивно дослідити кількість, тематичну спрямованість та суть науково-популярних публікацій О. Терлецького у часописах товариства "Просвіта".

Досягнення поставленої мети передбачає дослідження тієї частини творчої спадщини педагога та історика О. Терлецького, яка вплинула на популяризацію історичних знань про минуле України серед читачів просвітянських часописів.

Аналіз книжкових видань О. Терлецького, що виходили у серії так званих історичної бібліотеки "Просвіти", детально висвітлено у статті О. Полянського [2, с. 453–461]. Детальніше проаналізуємо ті праці О. Терлецького, які публікувалися у часописах товариства "Просвіта", адже впродовж тривалого часу історик не просто брав активну участь у його роботі, а входив до складу його керівництва, був редактором науково-популярної серії книжечок, що називалася "Знання. Бібліотека науково-популярних викладів під редакцією Омеляна Терлецького" [2, с. 454].

О. Терлецький також редагував фаховий журнал товариства "Народна Просвіта" [3, с. 135]. У першому номері часопису, який вийшов у січні 1923 р., в редакційній статті, що без сумніву належить перу О. Терлецького, зазначалося – головною метою видання є "найтісніший зв'язок між матірним товариством і його поодинокими частинами (філіями і читальнями)" [4, с. 1]. У статті наголошується на значній ролі у просвітницькій роботі читалень і філій товариства, які у своїй праці повинні враховувати особливості соціальних верств населення, його вікові категорії. Тут має бути зосереджено дошкільне й позашкільне виховання, читальні забезпечені книжками і часописами, повинні проводитись виклади і відчити, забави і розривки. "Бібліотека й викладова саля, а біля них саля для хороших і аматорських вистав, концертних і театральних вистав" – так розумів і бачив завдання філій "Просвіти" О. Терлецький [4, с. 1].

Він неодноразово повертатиметься до цих питань у своїх статтях, які публікувалися у часописі. Так, в одній із них – "Яка повинна бути народня просвіта?" [5], О. Терлецький порушує актуальні проблеми методики проведення просвітянської роботи, зокрема врахування рівня освіченості народу, різних його верств, специфіки регіонів, наявності чи відсутності національної держави і т. ін. При цьому він однозначно наголошує: "Українознавство мусить бути осію, навколо якої мусить обертатися ціле просвітне колесо. Тільки ж це українознавство треба досить широко розуміти. Не тільки буде тут увіходити українська історія чи українське письменство або географія України. Тут мусять увіходити відомості з різних ділянок науки, але таким чином, щоби в'язалися з Україною. Коли мова про політичні науки, то їх слід зв'язати з існуванням української держави, коли мова про технічні винаходи чи улпшення в хліборобстві, то й це буде зв'язане з Україною, якщо відповімо на питання, оскільки ці винаходи притінено в житті на Україні [...] Навіть така наука, як астрономія [...] дається зв'язати з українознавством, якщо ми скажемо про світогляд нашого народу щодо вселенної. Не кажу про такі практичні річі, як відомості з кооперації, їх можна дуже легко зв'язати з конечністю національної і політичної свідомості й організації" [5, с. 155].

О. Терлецький суть просвітянської роботи розглядав надзвичайно широко і всебічно, більше того, він порушує також моральні аспекти цієї роботи. "Подавання масам просвіти, – писав він, – мусить відбуватися під знаком безпартійності чи "понадпартійності". Духова пожива повинна бути така, щоби не викликувала відрази в людини такої чи інакшої партійної приналежності. Просвітня робота буде все моральна, як ми перед собою будемо бачити насамперед чоловіка, а далі Українця без огляду на його партійну приналежність. Вона буде тоді національною просвітою, опертою на високих ідеях, що виростили не тільки в нас, але й у інших народів" [5, с. 156].

У іншій статті "На віче!" [6], О. Терлецький порушує питання необхідності проведення в усьому краї народних віче, на яких потрібно обговорювати актуальні проблеми просвітянської роботи. При цьому він закликає до критичної оцінки стану просвітянських справ: "темних красок нема що боятися й їх треба показувати [...] Треба навчити людей дивитися тверезо на справи, а не вчити їх самообману" [6, с. 73–74].

На сторінках "Народної Просвіти" знаходимо також статтю О. Терлецького на історичну тему – "В якій історичній добі тепер живемо?" [7]. Вчений і громадський діяч поставив собі за мету у популярній формі пояснити широкому читацькому загалу перспективи України й українців для подолання песимістичних настроїв у суспільстві. Шукаючи аргументів для показу позитивного майбутнього України, він використовує історичну науку, яка "мусить дати нам відповідь на те, в якій історичній добі тепер живемо". У статті йдеться про т. зв. "старі" й "молоді" народи, а до останніх історик відносить український. "Молоді" народи, на його думку, мають добрі перспективи, вони розширюють свої територіальні володіння, зростають чисельно, що свідчить про їх "життєву силу". Так, в українському народі, незважаючи на поразку національної революції 1917–1921 рр., зросло почуття національної і політичної єдності і спільності. Тому, висновки О. Терлецького щодо

майбутніх українських перспектив доволі оптимістичні: "ми живемо в добі відродження України, в добі поступу українського. Це доба, що провадить до гарної долі українського народу. І цьому не можуть бути перешкодою політичні невдачі, що нас стрінули. Вони можуть мати тільки хвилеве значіння..." [7, с. 133].

У намаганні знайти позитиви й показати добрі перспективи автор подекуди навіть ідеалізує ситуацію. Так, наприклад, він пише, що дуже корисною надією є також те, що велика земельна власність, яка була в руках чужинців – знищена, а "українська земля на Великій Україні дісталася в українські руки". Зрозуміло, що стаття писалася й вийшла у 1923 р., коли більшовицька політика у земельному питанні визначалася т. зв. "непом". Ще не було колективізації, голодомору, розстріляного відродження, тому, напевно, саме цим можна пояснити деяку ідеалізацію ситуації в радянській Україні. Загалом, О. Терлецький у своїй статті дав читачеві чітку картину історичного минулого й окреслив можливі перспективи у майбутньому.

У часописі "Просвіта: місячник освіти-виховання-культури" опубліковано статтю, присвячену 280-річчю смерті Богдана Хмельницького [8] та рецензію на "Історію українського війська" Івана Крип'якевича й Богдана Гнатевича [9]. Так, у статті про Б. Хмельницького, історик у популярній формі характеризує місце і роль гетьмана в історії України. О. Терлецький наголошує не лише на цьому аспекті, а й значно ширшому резонансі його впливу: "Він належить до таких історичних постатей, які викликали переворот в історії не тільки свого рідного народу, а й сусідніх народів. [...] в історії Східної Європи, і то передовсім – Польщі і Москви" [8, с. 138].

Щодо союзу Б. Хмельницького з Московщиною, О. Терлецький трактує його всебічно і об'єктивно, зазначаючи, що такий союз був для України конечністю, "такою самою конечністю, як у 1648 р. союз з татарською ордою. [...] Про постійну злуку України з Москвою гетьман ніколи не думав" [8, с. 140]. Своє твердження дослідник аргументує фактами переговорів Б. Хмельницького у 1655 р. з Швецією, а зближення України із нею у 1655–1656 рр. вважає періодом "найбільшої могутності України в козацькій добі" [8, с. 140].

В рецензії на "Історію українського війська", О. Терлецький зосереджує свою увагу на новітній добі, зокрема наголошує на важливій ролі збройних сил для розбудови держави й підкреслює, що поразка Української національної революції 1917–1921 рр., значною мірою була викликана відсутністю національної армії. "Українська держава не мала такого війська, яке було потрібне для безпеки цієї держави перед запільними ворогами та й перед своїми власними руйнівниками та зрадниками [...] І це наука для всіх українських поколінь [...] Ми мусимо з української історії пізнати те, що означало силу, дисципліну та лад, порядок і організацію [...] І коли українські змагання покінчилися невдачею, то вина в цьому не українського війська! Українське військо нової доби сповнило своє завдання як треба, гідно і з честю вийшло з українських визвольних змагань!" [9, с. 22–23].

Низка праць О. Терлецького опубліковано у щорічних ілюстрованих календарях "Просвіти". Вони присвячені різним і в той же час концептуальним проблемам історії України. Так, у статті "Географічні обставини і три українські держави" [10] він розглядає одну із своїх улюблених тем, яку активно розробляв упродовж багатьох років й опублікував по ній ряд праць [11] в т. ч. книжкового формату [12].

Проблема ролі географічного чинника в історії України опрацьована також в його "Історії української держави", де у відповідності з тим чи іншим історичним періодом, автор детально аналізує це питання. Тому стаття в календарі "Просвіти" має популярний характер. О. Терлецький акцентує увагу на тому, що чимало історичних подій можна пояснити тільки географічними обставинами. Власне під таким кутом зору він розглядає вплив географічного фактора в історії різних українських держав, починаючи від київської й закінчуючи новітньою, "що зачалася будувати в 1917 році".

Завершується стаття такими висновками О. Терлецького: "Українська історія має у собі багато драматичності. Побіч дуже гарних часів ми мали часи упадку. Але одно і друге можна пояснити також географічними обставинами. Ми бачили, що вплив їх був різнородний. З цього можемо випроводити різні внески, але одно під цю пору певне, що географічні обставини є тепер дуже корисними для існування незалежної української держави. Природа дає нам усе, що потрібне, решта належить до нас усіх, до українського народу, до його зібности і волі в будованню своєї держави" [10, с. 85].

Тему соціальної структури українського суспільства, чи як пише О. Терлецький, "суспільних верств в історії України", дослідник порушував неодноразово в різних виданнях – від фундаментальних "Історія української держави" та "Історія України", до популярних статей у часописах, газетах, календарях. Так, у календарі "Просвіти" на 1929 рік видрукувана стаття "Суспільні верстви в історії України" [13] у якій дана проблема аналізується в різні хронологічні періоди української історії.

Робота складається із п'яти частин. У першій О. Терлецький розглядає причини появи суспільних верств у стародавню (первісну добу) і вважає, що головним чинником у цьому процесі стала поява у первісному суспільстві майнової нерівності. Далі, історик аналізує появу та ієрархію суспільних верств у київській державі, наголошуючи при цьому, що суспільний лад та соціальні верстви за княжої доби були такими ж, як і в інших тогочасних європейських державах. Ще один важливий концептуальний висновок дослідника полягає у констатації факту наявності повної соціальної структури у давньоруській державі.

У другій частині О. Терлецький аналізує зміни, які відбулися з суспільними верствами внаслідок занепаду київської держави й загарбання українських земель іноземцями. Він показує як запровадження панщини та кріпацтва, фільваркової системи господарювання спричинили не тільки "тяжкі економічні обставини, а й втрату особистої свободи та всіх громадянських прав", що, у свою чергу, викликало суспільні суперечності та заворушення, внаслідок чого "суспільні верстви на Україні втратили давню національну одноцільність [...] А до того міста втратили давній чисто український характер [...] Тепер, за польських часів, український нарід не мав усіх суспільних верств. Йому не доставало земельної аристократії й багатого міщанства, цих верств, які тоді грали головну роль в державному життю [...] Словом український нарід не мав тоді повної суспільної будови, він був zdeформований під суспільним оглядом [...]" [13, с. 136].

Третя частина статті присвячена суспільним змінам в Україні під час т. зв. Хмельниччини, які на його думку, йшли "утертим шляхом тодішніх європейських народів", а утворення козацької держави "вийшло на користь усім українським суспільним верствам", тобто – козацтву й козацькій аристократії, середній і дрібній шляхті. селянству та міщанству.

У четвертій частині стисло розглядаються особливості суспільного ладу в різних регіонах України після упадку української держави козацької доби. О. Терлецький робить важливий висновок, що із втратою власної державності, українському народові "не доставало деяких суспільних верств, що їх мали інші народи", а це негативно впливало на всі сторони його життя.

Важливе місце у статті посідає п'ята, завершальна частина, у якій йдеться про суспільні зміни, що настали внаслідок революційних подій 1917–1921 рр., зокрема на т. зв. Великій Україні, тобто радянській Україні. Його висновки, зважаючи на світоглядно-ідеологічні позиції та історичну концепцію, доволі неординарні з одного боку й неоднозначні, з другого. Так, О. Терлецький пише: "Там, з повстанням Української Народної Республіки, а опісля за Радянської України упала велика земельна власність [...] Словом, упало те, що з маленькими виїмками не було в українських руках. Таким чином сталася незвичайна подія. На Великій Україні разом із знищенням давнього суспільного ладу настало очищення української території від чужих елементів, від чужих "верхів", що галапасували на суспільности українській [...] Незважаючи на знесення приватної власності, закріплюється на Радянській Україні середня і мала земельна власність в українських руках, бо нема сили, яка могла би цю землю українським селянам забрати. Між фабричним робітництвом росте український елемент і здобуває поволи перевагу, а міста українізуються. Словом Велика Україна стає поволі дійсно українською під суспільним оглядом" [13, с. 139–140].

Стаття написана О. Терлецьким у 1928 р., тобто в період НЕП й українізації на радянській Україні. Очевидно саме цим можна пояснити ідеалізацію там суспільних відносин. У автора, як і в багатьох його західноукраїнських сучасників, в т. ч. навіть Є. Петрушевича, не говорячи вже про т. зв. "ікромідів", зважаючи на антиукраїнську політику Другої Речі Посполитої, появилася дещо ідеалізоване бачення ситуації в УСРР.

Таким чином, майже у кожному випуску щорічного календаря "Просвіти", О. Терлецький публікував свої праці. Незважаючи на популярний характер видання, вони, переважно носили концептуальний характер. Візьмемо для прикладу статтю "Україна на вершці могутости за козацької доби" [14]. У ній, для розкриття теми, автор взяв невеликий хронологічний період з історії України, а саме події 1655–1657 рр., зокрема зовнішньополітичну діяльність гетьмана Б. Хмельницького. В роботі звертається увага на те, що й після 1654 р., Б. Хмельницький продовжував пошук оптимального для козацької держави союзника, у зв'язку з чим дистанціювався від Московщини і зближувався з Швецією та деякими іншими тогочасними державами. Власне намагання гетьмана укласти союз із Швецією, О. Терлецький оцінює позитивно, зауважуючи, Б. Хмельницький "бачив, що спілка з Польщею чи Московією не є можлива без шкоди інтересів України. Він склав в 1654 році союз з Московією, але зробив це просто з konieczності й уважав його хвилевим, бо вже перед 1654 роком брав у політичну рахубу Швецію" [14, с. 84].

Аналізуючи плюси і мінуси союзу із Московщиною та причини зближення із Швецією й перспективи українсько-шведського союзу, О. Терлецький підкреслює, що в гетьманській столиці Чигирині сходилися всі нитки тогочасної східноєвропейської політики: "тут були шведські послы, які добивалися союзу з Україною проти Польщі, сюди приїжджали послы з Туреччини і від Криму, тут перебували московські послы, щоби вдержати гетьмана при союзі з Московією, сюди явилися теж

польські послы [...], послы з Австрії [...]. Тоді не Варшава і не Москва були осередками цієї політики в Східній Європі, а наш Чигирин" [14, с. 78].

Цю тему продовжує ще одна стаття О. Терлецького у наступному випуску календаря "Україна і Московщина" [15]. У ній висвітлюються взаємини України і Московщини, починаючи з княжої доби і закінчуючи ХХ століттям включно. У вступі автор порушує важливі методологічні проблеми цієї теми. Він, зокрема, порівнює дві пари понять: "Україна і Московщина" й "Україна і Польща". Щодо першої, головний висновок полягає в тому, що українці вважають Московщину "головною причиною недолі, яка почалася переяславським договором у 1654 році і досі триває". А от щодо проблеми "Україна і Польща", безумовно важливу роль відіграв "могутній виступ Богдана Хмельницького, який у дальших своїх наслідках спричинив остаточний розвал Ягайлонської Польщі [...] Чогось подібного не було у відносинах українсько-московських, бо Конотоп з 1659 р. остався без наслідків" [15, с. 68].

Розглядаючи етимологію назв "Україна" і "Московщина", історик вдається до цікавих порівнянь: "Царська Росія, чи як вона тепер називається Союз Соціалістичних Радянських Республік", – писав він, – є немовби відверненням на другий бік давньої Київської держави, то тут Московщина є таким фундаментом. І тому, коли давню Київську чи там Руську державу можна з деякими застереженнями назвати українською державою, то з такими самими застереженнями, можна російську державу назвати московською" [15, с. 69].

Значний інтерес, з точки зору сучасних проблем України і Росії, являють собою порівняння географічних факторів в історії обидвох країн. Аналізуючи природу, клімат, водні ресурси, межові кордони, О. Терлецький звертає увагу на геополітичні проблеми Росії, яка на його думку, буде змушена звернутися "на схід до Азії, де ждуть її завдання великої ваги. Там прийдеться їй подумати над своїм відношенням до китайсько-японського світу" [15, с. 72].

Аналізуючи проблему "Україна і Московщина в княжій добі", О. Терлецький базовим принципом визначає тезу, що відмінні географічні обставини обох країн, доповнюються також їх різною історією. Найважливішими чинниками історії України княжої доби він вважає вплив візантійської цивілізації, боротьбу із степовими народами та взаємини із західними сусідами. Щодо першого чинника висновок історика такий: "Наше письменство чи мистецтво стояло за княжої доби на одному з перших місць в Європі і під тим оглядом Україна йшла зараз за Візантією та Італією. Україна стала розсадником візантійської цивілізації на Білій Русі і в Московщині..." [15, с. 72].

Боротьба Русі зі степовиками – це тема до якої О. Терлецький повертається неодноразово у різному форматі, в т. ч. книжковому. В даній статті він наголошує на особливій місії України у цій боротьбі: "...ім'я України стоїть на історичній карті побіч імени старинних вавилонців, асирійців, персів, римлян та китайців, як заборона культури й цивілізації" [15, с. 72]. Стосовно третього чинника – взаємин із західними державами, історик вважає, що "Україна мала в княжій добі над ними перевагу як на тлі духовної так і на тлі матеріальної культури" [15, с. 73]. Врахування цих чинників, на думку О. Терлецького, може стати ключем до пізнання історії Східної Європи.

А от історія Московщини, у цей період, суттєво відрізняється від історії України, – зазначає він: "Вона далеко бідніша [...] це країна з дуже низькою культурою". Слідом за своїм вчителем М. Грушевським, О. Терлецький повторює відому тезу, що "Україна і Москва йшли зовсім окремими шляхами, а там, де ці шляхи почали зближатися до себе, зараз приходило до політичних суперечностей" [15, с. 73–74].

Ще більше відмінностей в "українській і московській історії" дослідник фіксує в козацькій добі. У ній він виокремлює такі складові частини: самооборона українського народу перед загибеллю, боротьбу з татарами та Польщею, створення української держави та боротьбу з Московщиною. Далі, як і у випадку з княжою добою, О. Терлецький розглядає суть цих факторів. Оскільки перші чотири добре проаналізовані в інших працях вченого, зокрема "Історії української держави" й "Історії України", зупинимося дещо детальніше на п'ятому. Автор, зазначає: "Боротьба України з Москвою не є випадковою справою двох сусідів. Вона вийшла з того, що зі собою сусідували два суперечні до себе політичні організми..." [15, с. 75]. Він підкреслює "демократичний характер гетьманської монархії" й звертає увагу на "деспотичний характер Московщини" та її експансіоністську політику щодо України. В цьому контексті, у статті наголошено на характерній особливості московської політики – вона "погодилася з тим, щоби частина України належала до Польщі, ніж мала б вона погодитися з існуванням незалежної України" [15, с. 76]. Вже вкотре О. Терлецький акцентує на окремих історичних шляхах України і Московщини, на тому, що вони були різними політичними організаціями: "Україна і Московщина були не тільки особливими, самостійними символами, але навіть собі суперечними" [15, с. 77].

Привертають до себе увагу ті рядки статті, в яких йдеться про сучасну авторові епоху. Її автор називає "селянською – бо у нас, на жаль, тільки селянство представляє поважнішу силу, на якій можна опертися" [15, с. 78]. Він констатує, що комуністична революція ліквідувала українську державу над Дніпром і, взагалі, московська політика нищить будь-які спроби збудувати незалежну

українську державу. “Московщина, будучи осередком великої російської держави, – зазначає О. Терлецький, – проводить імперіалістичну політику і змагає до поширення свого значіння на земні кулі, хоч би коштом поневолення інших народів. Україна може проводити тільки одну політику, а саме політику відбудови власної держави цілком незалежної від Москви”.

“Нещасливе закінчення війни з Москвою за козацьких часів і некорисливий досі вислід змагань України з большевизмом – викликають у нас почування слабшого суперника у боротьбі з Москвою” – писав історик іншої своїй статті “Велика битва під Конотопом” [16].

Далі він зазначає: “сумно думаємо про програний бій під Полтавою, про упадок гетьманату, про руїну Січи, і про програну наразі війну з большевиками”. З докором звертає увагу на те, що “чомусь не думаємо, що чейже й Україна мала часи слави і сили, і триумфувала не раз над Москвою. А про це думати нам треба, бо наші колективні успіхи в боротьбі з Москвою підносять духа і дають сподіватися і вірити, що ті тріумфи ще колись повторяться і будуть тривалі. Тим то й варто в 280-ті роковини згадати про один з таких тріумфів української зброї, про битву під Конотопом у 1659 році” [16, с. 76]. Підкреслюючи значення битви під Конотопом у 1659 р. О. Терлецький пише: “...найбільше значіння має ця битва і перемога для нас самих. Вона ставляє нам перед очі велич і силу України і каже сподіватися і вірити в величні майбутні перемоги” [16, с. 79]. Матеріал цієї статті фактично було покладено в основу книжки О. Терлецького “Від Переяслава до Конотопу”, яка була приурочена 280-літтю конотопської битви і у 1939 році вийшла під грифом товариства “Просвіта”. На жаль, нам не вдалося відшукати жодного примірника книжки, тому припускаємо, що наклад книжки було знищено у зв’язку з першим приходом більшовиків на західноукраїнські землі у цьому ж таки 1939 році. Про зміст книжки можемо судити із короткої бібліографічної довідки, вміщеної на сторінках часопису “Життя і знання” [17]. У ній зазначається, що у книжці О. Терлецький “змальовує не тільки сам бій, але ж розводить цілу картину як до нього дійшло” [17, с. 272]. Книжка складається із п’ятнадцяти розділів: 1. Як прийшло до союзу України з Москвою; 2. Війна України й Москви з Польщею й татарами; 3. Розрив союзу з Москвою; 4. Вибір Івана Виговського гетьманом і українська суспільність; 5. Українсько-московські відносини; 6. Бунт Мартина Пушкаря; 7. Московська політика щодо гетьмана Івана Виговського й Мартина Пушкаря; 8. Дальша війна з Мартином Пушкарем; 9. Унія з Польщею; 10. Перед війною; 11. Початок війни України з Москвою; 12. Похід гетьмана Івана Виговського; 13. Гетьманський універсал; 14. Перед вирішальною битвою; 15. Велика битва. “Написана вона так, – зазначає оглядач, – що цілий той час стає відразу зрозумілий, а на цьому тлі зарисовуються обидві великі постаті нашої історії того часу Богдан Хмельницький і Іван Виговський” [17, с. 272]. “Автор змалював і суспільний світогляд тодішніх наших людей, і політику Запорожжя, й московські круті стежки, – продовжує свій огляд невідомий рецензент і підкреслює – то міркуємо всякому стане ясно чому тяжко було Виговському використати перемогу над москалями...” [17, с. 272].

У іншій своїй статті “Велика подія: Берестейський мир” [18]. О. Терлецький надзвичайно високо оцінює Берестейський мирний договір 1918 р.. У цій високій оцінці викладена позиція не лише історика, а й представника СБУ, який впродовж чотирьох років працював у таборах для інтернованих українців в Німеччині і мав змогу бачити зсередини політику і позицію Німеччини щодо України і українців.

Щось на зразок своєрідної добірки хронології подій із всесвітньої історії та історії України, у якій О. Терлецький виокремлює найважливіші події кожні сто років, починаючи з 37 р. є матеріал “За століттями історії” [19]. Варто також звернути увагу на дві передруковані статті О. Терлецького в аргентинському календарі товариства “Просвіта” [20], які присвячені козацькій добі.

Таким чином у трьох часописах товариства “Просвіта” О. Терлецький у 20–30-х рр. опублікував тринадцять науково-популярних статей, дві з яких згодом були передруковані у просвітянському часописі в Аргентині. Цікаво, що матеріал однієї із статей було покладено в основу книжки О. Терлецького “Від Переяслава до Конотопу”, яка не дійшла до нас, а про її зміст можна говорити лише завдяки детальній бібліографічній довідці в журналі “Життя і знання”. Щодо тематичної спрямованості цих статей О. Терлецького, то дві з них присвячено організації роботи товариства “Просвіта” та його філій, а решта історичній тематиці, а також ролі географічного фактора в історії України. Написані легкою і доступною мовою і в той же час, спираючись на наукову основу, вони сприяли популяризації історичних знань серед широких верств тогочасного західноукраїнського суспільства.

Список використаних джерел

1. Труба Р. Омелян Терлецький в культурно-освітньому просторі Тернопільщини / Р. Труба // Мандрівець. – 2013. – № 6 (листопад-грудень). – С. 28–32.
2. Полянський О. Публікації Омеляна Терлецького у виданнях “Просвіти” / О. Полянський, Р. Полянська // Україна: культурна спадщина, національні свідомість, державність. – Л., 2009. – Вип. 19. – С. 453–461.
3. Перський С. Популярна історія товариства “Просвіта” / С. Перський. – Львів: Накладом товариства “Просвіта”, 1932. – 271 с.
4. Народня Просвіта: просвітний місячник товариства

"Просвіта" / [Під ред. Омеляна Терлецького]. – Львів: Накладом товариства "Просвіта", 1923. – Річник І. 5. Терлецький О. Яка повинна бути народня просвіта? / О. Терлецький // Народня Просвіта. – 1923. – Ч. 10. – С. 155–156. 6. Терлецький О. На віче! / О. Терлецький // Народня Просвіта. – 1923. – Ч. 5. – С. 73–74. 7. Терлецький О. В якій історичній добі тепер живемо? / О. Терлецький // Народня Просвіта. – 1923. – Ч. 8. – С. 131–133. 8. Терлецький О. Великий Гетьман (з приводу 280-ліття смерті Б. Хмельницького) / О. Терлецький // Просвіта: місячник освіти-культури. – 1937. – Ч. 7–12. – С. 138–140. 9. Терлецький О. [Рец. на кн.]: Крип'якевич І., Гнатевич Б. Історія українського війська. – Л., 1936. – 568 с. / О. Терлецький // Просвіта: місячник освіти-виховання-культури. – 1937. – Ч. 1–2. – С. 22–23. 10. Терлецький О. Географічні обставини і три українські держави / О. Терлецький // Народний ілюстрований календар товариства "Просвіта" на звичайний рік 1923. – Львів, 1922. – С. 78–85. 11. Терлецький Омелян. Антропогеографія в середніх школах / О. Терлецький // Наша школа. – Львів-Чернівці, 1913. – С. 234–259. 12. Терлецький О. Елементарна географія / О. Терлецький. – Львів: Рідна школа, 1926. – 84 с.; Терлецький О. Вплив природи на історію України / О. Терлецький. – Львів: Видавнича Спілка "Діло", 1930. – 75 с. 13. Терлецький О. Суспільні верстви в історії України / О. Терлецький // Народний ілюстрований календар товариства "Просвіта" на звичайний рік 1929. – Львів, 1928. – С. 132–140. 14. Терлецький О. Україна на вершці могутності за козацької доби / О. Терлецький // Народний ілюстрований календар товариства "Просвіта" на звичайний рік 1930. – Львів, 1929. – С. 77–84. 15. Терлецький О. Україна і Московщина / О. Терлецький // Народний ілюстрований календар товариства "Просвіта" на звичайний рік 1931. – Львів, 1930. – С. 68–78. 16. Терлецький О. Велика битва під Конотопом: у 280-ті роковини конотопської перемоги / О. Терлецький // Народний ілюстрований календар товариства "Просвіта" на звичайний рік 1939. – Львів, 1938. – С. 76–79. 17. Без підп. [Про кн.]: Терлецький О. Від Переяслава до Конотопу // Життя і знання. – 1939. – Ч. 7–8. – С. 272. 18. Терлецький О. Велика подія: Берестейський мир / О. Терлецький // Народний ілюстрований ювілейний календар товариства "Просвіта" на звичайний рік 1938. – Львів, 1937. – С. 105–108. 19. Терлецький О. За століттями історії / О. Терлецький // Народний ілюстрований календар товариства "Просвіта" на звичайний рік 1937. – Львів, 1936. – С. 12–13. 20. Терлецький О. Україна на вершці могутності за козацької доби / О. Терлецький // Ілюстрований календар-альманах українського товариства "Просвіта" в реп. Аргентина на рік звичайний 1934. – Буенос-Айрес, 1934. – С. 107–115; Терлецький О. Україна і Московщина / О. Терлецький // Ілюстрований календар-альманах українського товариства "Просвіта" в реп. Аргентина на рік звичайний 1934. – Буенос-Айрес, 1934. – С. 141–154.

Руслана Труба

ПУБЛИКАЦИИ ЕМЕЛЬЯНА ТЕРЛЕЦКОГО НА СТРАНИЦАХ ИЗДАНИЙ "ПРОСВИТЫ"

В статье анализируется часть творческого наследия Е. Терлецкого, в частности, тематическая направленность и сущность его научно-популярных статей, опубликованных в журналах общества "Просвита".

Ключевые слова: Е. Терлецкий, "Просвита", журналы научно-популярные статьи, издание.

Ruslana Truba

PUBLICATION OF OMELIAN TERLETS'KYI ON THE PAGES OF MAGAZINES "PROSVITA"

The article analyzes the part of the creative heritage of O. Terlets'kyi, in particular, thematic focus and the essence of his published in various journals of the society "Prosvita".

Key words: Omelian Terlets'kyi, "Prosvita", magazines popular, scientific articles, edition.